مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۸ . پاییز ۱۴۰۱

Urban managment
No.68 Autumn 2022

۱۰۳-۱۱۷

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۱/۰۸/۲۴ تاریخ پذیرش نهایی : ۱۴۰۱/۰۹/۲۶

بازشناسی الزامات مدیریت و ساماندهی دست‌فروشان با تأکید بر حقوق شهروندی

اصغر مولائی*: دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران
افسانه فرجیان: دانشجوی کارشناسی ارشد معماری اسلامی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران

چکیده

دست‌فروشی پدیده‌ای اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی است که در اغلب جوامع و نیز از گذشته تاکنون به اشکال گوناگون وجود دارد. این امر در شهرهای ایران نیز به دلایل عدیده مانند فقر و بیکاری در دهه‌های اخیر رو به افزایش است که با مسائل متعددی مواجه است. نابسامانی فضاهای شهری، سدمعبر، معیشت و نیازهای دست‌فروشان، خلأ قانونی در رفع سد معبر بدون توجه به تبعات آن از مهم‌ترین مسائل مربوطه است. این پژوهش از نظر نوع تحقیق در زمره تحقیقات توصیفی- تحلیلی است و روش جمع‌آوری اطلاعات، هم بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای یا اسنادی است. در مطالعه حاضر در ابتدا واژه دست‌فروشی و حقوق شهروندی در کتب و منابع مختلف ارائه گردیده و در بخش دوم قوانین مرتبط در خصوص دست‌فروش و الزامات ساماندهی دست‌فروشی با تأکید بر حقوق شهروندی ارائه گردیده است. نتیجه تحقیق حاکی از آن است که پدیده دست‌فروشی مفهومی چندبعدی است که قوانین متفاوتی را شامل می‌شود و در این رابطه قوانین منسجم و مستقل وجود ندارد و قوانین موجود نیز با یکدیگر هم‌جهت نیستند و این مساله موجب بروز شبهه و شبهه در میان مخاطبین از این جهت که به کدام مفاد قانونی در رابطه با دست‌فروشی استناد کنند، می‌شود. مفاد قانونی مختلف درباره دست‌فروشی سبب شده که سازمان‌های مختلف، هریک متناسب با حوزه و منافع خود تفاسیر گوناگونی در این زمینه داشته باشند و حتی گاهی منجر به نادیده گرفته شدن حقوق شهروندی می‌شود که می‌بایست این حقوق رعایت شود. درحالی‌که نتیجه پژوهش‌های میدانی متغایر با این موضوع بوده و با تکیه‌بر گویه‌های دست‌فروشان بازار تربیت تبریز می‌توان گفت که مباحثی همچون عدالت، آزادی فردی، حق کار و اشتغال و در یک نگاه کلی حقوق شهروندی در خصوص آن‌ها رعایت نمی‌شود. تدوین قانون مستقل و منسجم و مجزا برای پدیده دست‌فروشی می‌تواند در جهت سامان دادن به دست‌فروشان کمک نماید.

واژگان کلیدی: دست‌فروشی، حقوق شهروندی، مدیریت و ساماندهی، قوانین، فضای شهری.

Redefinition the Considerations of Management and Organizing Peddlers Approaching Citizenship Rights

Abstract

Hand-selling is a social, cultural and economic phenomenon that exists in most societies in various forms from the past to the present. This is also increasing in Iranian cities for many reasons in recent decades, such as poverty and unemployment, which is facing many problems. Disorder of urban spaces, roadblock, livelihood and needs of peddlers, legal vacuum in removing the roadblock regardless of its consequences are the most important issues. This research is a descriptive-analytical research in terms of the type of research and its method is's method. In the present study, at first, the term peddling and citizenship rights are presented in various books and sources, and in the second part, the relevant laws regarding peddling and the requirements for organizing peddling with emphasis on citizenship rights are presented. The results of the research indicate that the phenomenon of peddling is a multidimensional concept that includes different laws and in this regard there are no coherent and independent laws and the existing laws are not in the same direction and this issue causes suspicion and suspicion among the audience of This is to determine which legal provisions to refer to in relation to peddling. Different legal provisions on peddling have caused different organizations to have different interpretations in this field, depending on their field and interests, and sometimes even lead to the disregard of citizenship rights, which must be respected. While the results of field research are different from this issue and relying on the statements of peddlers in Tabriz Tarbiat Bazaar, it can be said that issues such as justice, personal freedom, labor rights and employment and in a general view civil rights are not observed. Be. Developing an independent, coherent and separate law for the phenomenon of peddling can help to organize peddlers.

Keyword:peddling, Management and organizing, citizenship rights, laws, urban space.

* نویسنده مسؤول A.molaei@tabriziau.ac.ir

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

۱- مقدمه

یکی از مسائلی که امروزه شاهد رشد قارچ گونه آن هستیم پدیده دست‌فروشی است که ناشی از رشد مفرط و افسارگسیخته بخش خدمات که عدم تکاپوی درآمد شغل اول و توزیع نامتناسب امکانات، تعدادی از سرپرست‌های خانوار را به این‌گونه مشاغل سوق می‌دهد. در نتیجه توسعه ناموزون به عدم تعادل در ابعاد مختلف اقتصادی – اجتماعی منجر می‌شود؛ بنابراین مشکل مهاجرت را دامن می‌زند و سبب روی آوردن مهاجران به بخش غیررسمی و توسعه آن می‌شود. (عظیمی آملی،۱۳۸۰). دست‌فروشی جز مشاغل کاذب به حساب می‌آید، مشغله کاذبی که امروزه تنها در حیطه مردان نبوده و زنان نیز به این مشغله روی آورده‌اند؛ زنان شاغل به‌ویژه زنان سرپرست خانواری که برای گذراندن زندگی در مترو به دست‌فروشی می‌پردازند، علاوه بر مسائل مالی از دلایلی که موجب روی آوردن زنان به دست‌فروشی در مترو می‌شود مسائل فردی مانند نداشتن مهارت شغلی و حرفه‌ای و تحصیلات پایین است که حق انتخاب شغل را برای آنان محدود می‌کند اما با این حال این زنان، دست‌فروشی در مترو را به سایر کارهایی که توان انجام آن را دارند (نظافتچی منازل یا ادارات، نگهداری از سالمند) ترجیح می‌دهند. دست‌فروشان احساس رئیس بودن می‌کنند و صاحب‌کار ندارند و خودشان برای خودشان کار می‌کنند چون که توانسته‌اند با سرمایه بسیار کم وارد این شغل شوند و در عین حال روزانه درآمد بالایی داشته باشند. دست‌فروشان از این موضوع بسیار رضایت دارند که روزمزد هستند و پول هر روزه در جیبشان هست. (رفعت جاه و ربیعی،۱۳۹۵). دست‌فروشی پدیده‌ای شناخته شده و انعطاف‌پذیر، ولی پیچیده است که از ابعاد مختلف می‌توان آن را موردمطالعه قرار داد. در این خصوص ساماندهی دست‌فروشان به‌منظور جلوگیری از صدها مشکل موجود از جمله: دزدی، سد معبر، برهم زنی سیمای شهری و پیاده‌روها، مزاحمت، فروش مواد مخدر، سیدی‌های غیرمجاز، اقلام خوراکی غیربهداشتی و ... ضرورت می‌یابد؛ گذشته از مسائل و مشکلات به وجود آمده توسط دست‌فروشان، این دسته از فروشندگان فرصت‌های ارزشمندی را از قبیل پایین نگه‌داشتن قیمت‌ها، متعادل ساختن هزینه زندگی میلیون‌ها شهرنشین، دور ساختن گروه درگیر (به علت اشتغال‌زایی) از انحراف‌های اجتماعی؛ برای شهر و شهروندان مهیا می‌سازند. به همین علت شهرداران محترم درصدد سامان‌دهی دست‌فروشان دوره‌گرد برآمده‌اند. به این منظور، آیین‌نامه‌ای تدوین و سعی شده است؛ با احداث بازارهای موقت در مناطق و روزهای مختلف، باهدف جمع‌آوری و سامان‌دهی دست‌فروشان و همچنین اشتغال‌زایی و ایجاد کار و اشتغال برای زنان بی‌سرپرست، بدسرپرست یا سرپرست خانوار اقدامی جدی صورت گیرد. از مهم‌ترین دلایل انتخاب این فعالیت از طرف آن‌ها، نداشتن سرمایه کافی و عدم یافتن شغل در بخش رسمی می‌باشد و از آنجا که تنها راه تأمین معیشت زندگی خانواده آن‌ها از این شغل است، لذا حذف این پدیده راه‌حلی درست نبوده، درحالی‌که واکنش مدیران و مسؤولان شهری نسبت به این پدیده معمولاً بر مبنای دیدگاه قانون‌گرایی، منع و جلوگیری از فعالیت آن‌ها می‌باشد؛ بنابراین این مطالعه به دنبال پاسخگویی به سؤالی با این مضمون است: ملاحظات ساماندهی دست‌فروشان با توجه به حقوق شهروندی آن‌ها کدامند؟ بدین منظور به بررسی دست‌فروشان خیابان تربیت تبریز پرداخته شد و ۳۰ پرسشنامه به‌صورت حضوری مابین دست‌فروشان خیابان تربیت تبریز توزیع شد و مصاحباتی انجام گرفت؛ نتیجه این پژوهش میدانی حاکی از این است که وضع موجود مطلوب نیست و دست‌فروشان ادعا دارند که حقوق شهروندی در خصوص آن‌ها رعایت نمی‌شود، و ساماندهی این پدیده از الزامات است.

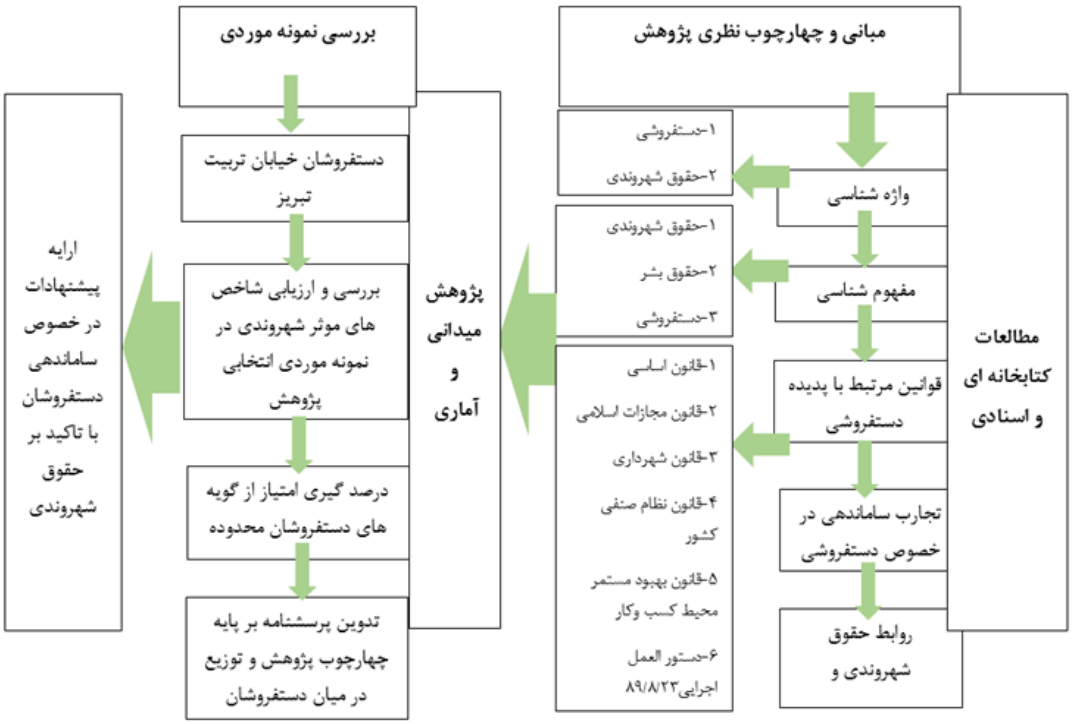
۲- روش‌شناسی

هدف از این پژوهش مطالعه و بررسی موانع و مشکلات پدیده دست‌فروشی است و سعی در ارائه راه‌حل‌هایی جهت سامان‌دهی این پدیده است. امروزه مهم‌ترین مسأله‌ای که بسیاری از شهرها در رابطه با دست‌فروشان با آن مواجه هستند، مشکل حضور این افراد در پیاده‌روهای سطح شهر و به‌ویژه در مراکز شهرهاست که موجبات ترافیک پیاده و سواره را فراهم نموده‌اند. در سال‌های اخیر برای حل این مشکل، طرح‌هایی نظیر طرح ساماندهی دست‌فروشان شهری یا طرح ساماندهی سد معبر در شهرهای مختلف اجرا شده، که در قالب این طرح در برخی از شهرها، مکان‌هایی ویژه برای فعالیت دست‌فروشان در نظر گرفته شده است. اگرچه بسیاری از این طرح‌ها توفیق چندانی نداشته و با استقبال دست‌فروشان روبرو نبوده است اما با این حال با توجه به تجارب گذشته، تخریب مکان‌های ویژه دست‌فروشان از سوی کارشناسان و برنامه ریزان شهری به‌هیچ‌وجه توصیه نمی‌شود (مرکز مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران،۱۳۷۹)، زیرا پاک کردن صورت مسأله، راه‌حل خوب و مناسبی برای حل مسأله نیست.

این پژوهش از نظر نوع تحقیق در زمره تحقیقات توصیفی- تحلیلی است؛ و روش جمع‌آوری اطلاعات، هم بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای یا اسنادی است. در مطالعه حاضر در ابتدا واژه دست‌فروشی و حقوق شهروندی در کتب و منابع مختلف ارائه گردیده و در بخش دوم قوانین مرتبط در خصوص دست‌فروش و الزامات ساماندهی دست‌فروشی با تأکید بر حقوق شهروندی ارائه گردیده است؛ و دست‌فروشان بازار تربیت تبریز به‌عنوان نمونه موردی انتخاب گردیده و با توزیع پرسشنامه‌ای در خصوص حقوق شهروندی و رعایت این حقوق در مورد آن‌ها به جمع‌آوری اطلاعات اقدام شده است؛ و درنهایت پیشنهاداتی جهت ساماندهی این پدیده ارایه گردیده است.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۸ . پاییز ۱۴۰۱
Urban managment
No.68 Autumn 2022

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

۲-۱- روش‌شناسی پژوهش (نگارندگان)

۳-پیشینه پژوهش

در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و سامان‌دهی فضایی دست‌فروشان منطقه ۱۰ شهر تهران با تأکید بر نواحی مسئله‌دار» (۱۳۹۹) نویسندگان «مظفر صادقی، جمال باقرانی، پروانه مهدوی، زهرا غلام میرضایی» اذعان کردند که پدیده دست‌فروشی سبب مشکلات زیادی در فضای شهری می‌شوند ازجمله ایجاد سد معبر و بی‌نظمی در تردد، سبب بروز برخی مشکلات فرهنگی و اجتماعی و روانی می‌شود، اما برخورد حذفی با این بخش، کار مدیریت شهری را به شکست می‌کشاند، چرا که اشتغال مهم‌ترین مسئله پیش روی ماست و این بخش بار اشتغال را به دوش می‌کشد و باید به فکر ساماندهی این بخش باشیم. راه‌حل بنیادی مسئله، فقط در سطح سیاست کلی اقتصادی و راهبرد توسعه قابل بررسی خواهد بود و برای حل این معضل راه‌حل‌هایی را ارائه دادند از جمله: ۱- برنامه‌ریزی برای استفاده بهینه از نیروی انسانی و توزیع نیروی کار بین بخش‌های مختلف اقتصادی برای ایجاد تحرک در بخش‌های کشاورزی، صنعت و کاهش تدریجی در نسبت شاغلان بخش خدمات. ۲- از آنجا که جلوگیری از روند مهاجرت مقابله مؤثری در روند تحدید تورم و فعالیت‌های واسطه‌ای بخش غیررسمی است؛ بنابراین کاهش شکاف بین شهر و روستا و برنامه‌ریزی بلندمدت به‌منظور کنترل مهاجرت و به‌طور اساسی دفع ساختاری مهاجرت می‌تواند مدنظر باشد. ۳-ایجاد تناسب بین میزان دستمزدها و درآمد اقشار مختلف در سطح جامعه، مهار تورم و به وجود آوردن تعادل بین درآمدها و هزینه‌های کارکنان بخش عمومی برای جلوگیری از گسترش چندپیشگی.

در مقاله‌ای با عنوان «پدیده نگاری فروشندگان خیابانی در شهر سنندج» (۱۳۹۹) حسین دانش مهر، به واکاوی عوامل شکل‌دهنده دست‌فروشی در میدان اجتماعی و فرهنگی آن‌ها در شهر سنندج پرداخته که همواره محل مناقشه مخالفان و موافقان بوده است. موافقان رشد بی‌رویه این پدیده در سطح شهر، به کارکردهای مثبت آن، ازجمله ضربه‌گیر بیکاری در این شهر مرزی، در دسترس قرار دادن کالاها و خدمات ارزان‌قیمت برای مردم، سرگرم نمودن جوانان و ممانعت از روی آوردن آن‌ها به اعمال بزهکارانه و رفتارهای وندالیستی و یکی از ضرورت‌های جامعه مصرفی اشاره می‌کنند. در نقطه مقابل مخالفان دست‌فروشی، برمواردی از قبیل بازتولید نابرابری‌های اقتصادی و اجتماعی در سطح جامعه، جایگاه فرودست دست‌فروشان در جامعه، محرومیت از خدمات و امکانات رفاهی، آموزشی، بهداشتی، بازتولید عدم تخصص و مهارت در میان دست‌فروشان، خدشه‌دار نمودن سیما و منظر شهری فرار از مالیات، رشد تجارت‌های پنهان مانند فروش مواد مخدر و کالاهای مسروقه و رشد مهار شده حاشیه‌های شهری انگشت می‌نهند.

در مقاله‌ای با عنوان «ارزیابی میزان آگاهی‌های عمومی شهروندان پیرانشهر از حقوق شهروندی و قوانین شهری»

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۸ . پاییز ۱۴۰۱
Urban managment
No.68 Autumn 2022

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

(۱۳۹۰) نویسندگان (کرامت الله زیاری، عبدالله شیخی، مرضیه باقر عطاران، دیمن کاشفی دوست) بیان کردند که؛ نظام حقوقی شهر زمانی می‌تواند کارآمد باشد که شهروندان در قبال حقوق و قوانین شهری آشنایی داشته و خود را ملزم به اجرای آن بدانند. این قوانین را می‌توان یکی از نقاط اتصال شهروندان و مدیریت شهری قلمداد کرد؛ اما مسائلی از قبیل کم‌توجهی مدیریت شهری شهرهای کشور نسبت به آگاه‌سازی از حقوق و قوانین و مقررات و شفاف‌سازی آن‌ها، روزآمد نبودن قوانین و مقررات و مهم‌تر از همه عدم آگاهی یا اشراف شهروندان، سازمان‌های دولتی و حتی نمایندگان آنان به ریزه‌کاری‌های امور، روزبه‌روز دامنه گرفتاری‌ها و معضلات ناشی از این امر را افزایش داده است. عدم آگاهی شهروندان از حقوق و قوانین شهری و شهروندی علاوه بر آنکه به نفع شهروندان نمی‌باشد، بلکه مدیریت شهری و در رأس آن شهرداری را نیز در زمینه مدیریت شهری متضرر می‌سازد و آن را از مسیر دستیابی به اصول توسعه پایدار شهری بازمی‌دارد. آگاه‌سازی به‌خودی‌خود درمان نیست، بلکه باید این آگاه‌سازی با پشتوانه اجرائی مناسب و قوی همراه باشد تا به‌عنوان زیربنایی محکم و چارچوبی کنترل‌کننده، کاهش‌دهنده بسیاری از مشکلات و مسائل در جامعه شهری باشد. بخشی از این چارچوب می‌تواند با تدوین و به اجرا درآمدن برنامه‌های آگاه‌سازی همراه با ایجاد پشتوانه اجرایی قوی توسط مدیریت شهری در شهر پیرانشهر پی‌ریزی شود.

جدول ۱-خلاصه پیشینه تحقیق (نگارندگان)

عنوان پژوهش	سال	پژوهشگر	هدف	نتایج و یافته‌ها
بررسی و ساماندهی فضایی دست‌فروشان منطقه ۱۰ شهر تهران با تأکید بر نواحی مسئله‌دار	تاریخ دریافت ۱۳۹۸/۱۱/۱۰ تاریخ تصویب ۱۳۹۹/۰۱/۰۵	مظفر صادقی، جمال باقرانی، پروانه مهدوی، زهرا علام میرضایی	سامان‌دهی دست‌فروشان برای تأمین یکی از مؤلفه‌های حقوق شهروندی و جلوگیری از ایجاد فضای ناهنجاری شهری، ضمن شناخت دقیق ریشه‌های موضوع و عوامل مؤثر بر بروز گسترش این پدیده	راه‌حل بنیادی مسئله فقط در سطح سیاست کلی اقتصادی و راهبرد توسعه قابل بررسی خواهد بود. ۱- استفاده بهینه از نیروی انسانی و توزیع نیروی کار بین بخش‌های مختلف اقتصادی. ۲- جلوگیری از روند مهاجرت. ۳- تناسب بین میزان دست مزدها و درآمد اقشار مختلف.
پدیده نگاری فروشندگان خیابانی در شهر سنندج	تاریخ دریافت ۱۳۹۸/۱۱/۰۵ تاریخ پذیرش ۱۳۹۹/۰۴/۱۲	حسین دانشمهر	تفسیر موقعیت‌های فروشندگان خیابانی شهر سنندج در نظام اقتصادی غیررسمی، واکاوی عوامل شکل‌دهنده و برسازنده دست‌فروشی در میدان اجتماعی و فرهنگی	دلایل موافقت با دست‌فروشی: ضربه‌گیر بیکاری، در دسترس قرار دادن کالاها، خدمات ارزان‌قیمت برای مردم و... دلایل مخالفان با دست‌فروشی: بازتولید نابرابری اقتصادی و اجتماعی، محرومیت از خدمات و امکانات رفاهی و... .
ارزیابی میزان آگاهی‌های عمومی شهروندان پیرانشهر از حقوق شهروندی و قوانین شهری	بهار ۱۳۹۰	کرامت الله زیاری، عبدالله شیخی، مرضیه باقر عطاران، دیمن کاشفی دوست	سنجش میزان آگاهی عمومی شهروندان شهر پیرانشهر از حقوق شهروندی و قوانین شهری و با تحلیل محتوایی گزیده‌ای از قوانین و مقررات با استفاده از مطالعات میدانی به سنجش میزان آگاهی شهروندان این شهر پرداخته است.	پیشنهاداتی در جهت افزایش آگاهی‌های عمومی شهروندان، اجرای مناسب قوانین و مقررات و کاهش مسائل و مشکلات عمومی:۱-افزایش احساس تعلق شهروندان به جامعه شهری. ۲- رفع ابهام در بعضی از الفاظ در قوانین که باعث فهم نادرست آن و ایجاد اختلاف می‌شود. ۳-رفع تناقض‌های احتمالی موجود در قوانین شهری ۴-حذف زمینه‌های تخلفی که در بعضی از قوانین وجود دارد؛ و...

۴- مبانی نظری پژوهش

٤-۱- واژه‌شناسی

٤-۱-۱- دست‌فروش: دست‌فروشنده، چرچی، پیله‌ور، آنکه کالا را به دست گرفته در کوچه و بازار بفروشد، خرده‌فروش. (علی‌اکبر دهخدا، لغت‌نامه دهخدا)؛ «خرده‌فروش نیز در مقابل واژه عمده‌فروش است، قسمی پیله‌ور، فروشنده دوره‌گردی که آینه خود و مایحتاج خود به مردمان می‌فروشد.» (دهخدا، لغت‌نامه دهخدا). آن‌که آینه‌های کوچک و صابون و عطر و عطریات و بندجوراب و شمچه و سنجاق موی و تکمه فروشد در حال گشتن در کوی‌ها و برزن‌ها. (همان). به هندی آن را بساطی گویند. (غیاث اللغات). شخصی که سهل و کم‌بها بفروشد، چون آینه و شانه و امثال آن و این از نوع بساطی بود در هندوستان. (آنندراج).

٤-۱-۲- حقوق شهروندی: حقوق از نظر لغوی جمع حق است و آن اختیارات، توانایی‌ها و قابلیت‌هایی است که به‌موجب قانون، شرع،

فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۸ . پاییز ۱۴۰۱

Urban managment
No.68 Autumn 2022

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

عرف و قراردادی برای انسان‌ها لحاظ شده است و در اصطلاح، اصول، قواعد و مقرراتی است که روابط انسان‌ها را باهم در حقوق خصوصی و روابط فرمان روایان و فرمان‌برداران را در حقوق عمومی و اساسی تنظیم می‌کند. (محقق داماد،۱۳۷۶). شهروند مرکب از شهر به معنای جامعه انسانی و وند به معنای وابسته به این جامعه است. (علیدوستی،۱۳۸۸). در دانشنامه سیاسی شهروند فردی است که در ساختار اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی جامعه حضور داشته، و در تصمیم‌سازی، تصمیم‌گیری و شکل‌دهی به آن به‌صورت مستقیم و یا غیرمستقیم در سایه هم‌زیستی، تعامل داوطلبانه و تلاش همگان در نیل به سعادت دنیوی و اخروی مؤثر است. (احمدزاده،۱۳۸۴). حقوق شهروندی مجموعه حقوقی است مانند حقوق اساسی، حق استخدام شدن، حق انتخاب کردن و انتخاب شدن، حق گواهی دادن در مراجع رسمی، حق داوری و...؛ بنابراین واژه مذکور از حقوق سیاسی است و تعریف حقوق شهروندی، یک مفهوم نسبتاً وسیعی است که شامل حقوقِ مدنی و سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و فردی می‌باشد. اصولاً «حقوق شهروندی» را می‌توان مجموعه قواعدی که بر روابط اشخاص در جامعه حکومت می‌کند تعریف کرد. (جعفری،۱۳۸۲). در سیستم‌های امروزی از سیستم‌های اجتماعی و اقتصادی گرفته تا سیستم‌های فرهنگی و سیاسی، قوانین و مقررات، تعیین‌کننده روابط، تعاملات و سطوح عملکردی و جایگاه هر بخش و نهادی بوده و هستند. در سیستم پیچیده شهری نیز حقوق شهری همین عملکرد را دارد. (قرخلو و عمران زاده،۱۳۸۴) حقوق شهری که به‌عنوان یکی از شاخه‌های منشعب از حقوق اساسی اداری و جزء زیرمجموعه حقوق داخلی شناخته می‌شود (لطفی و همکاران،۱۳۸۸). مجموعه قوانین، قواعد و مقرراتی است که روابط شهروندان را با ادارات شهر و نهادهای ذی‌مدخل در امر محلی و شهری تنظیم می‌کند. (کامیار،۱۳۸۷).

٤-۲- حقوق شهروندی

حقوق شهروندی مفهومی کلی است که در آن شهروند با ارجاع به دولت ـ ملت تعریف می‌شود و به نسبت میان حاکمیت و مردم در نظام حقوقی ـ سیاسی توجه می‌شود. عضویت و تابعیت یک جامعه به‌تنهایی سبب شکل‌گیری حقوق و تکالیفی می‌شود که جز از طریق تغیر تابعیت از فرد ساقط نمی‌شود. آن‌گونه که مشخص است این مفهوم بسیار وسیع است و همه‌ی افراد یک کشور را فارغ از محل سکونت در برمی‌گیرد. (میرزایی و میرمحمدتبار، ۱۳۹۷). شهروندی از مهم‌ترین ایده‌های اجتماعی است که برای کمک به شناخت بهتر جامعه، روابط درونی آن و هدایت رفتارها به وجود آمده است. مارشال معتقد است شهروندی پایگاهی است که به همهٔ افرادی که عضو تمام‌عیار اجتماع‌اند، داده می‌شود شهروندی موقعیتی است که شامل مجموعه‌ای از حقوق، وظایف و تعهدات است و بر برابری، عدالت و استقلال د لالت دارد. (پور عزت و همکاران،۱۳۸۹).

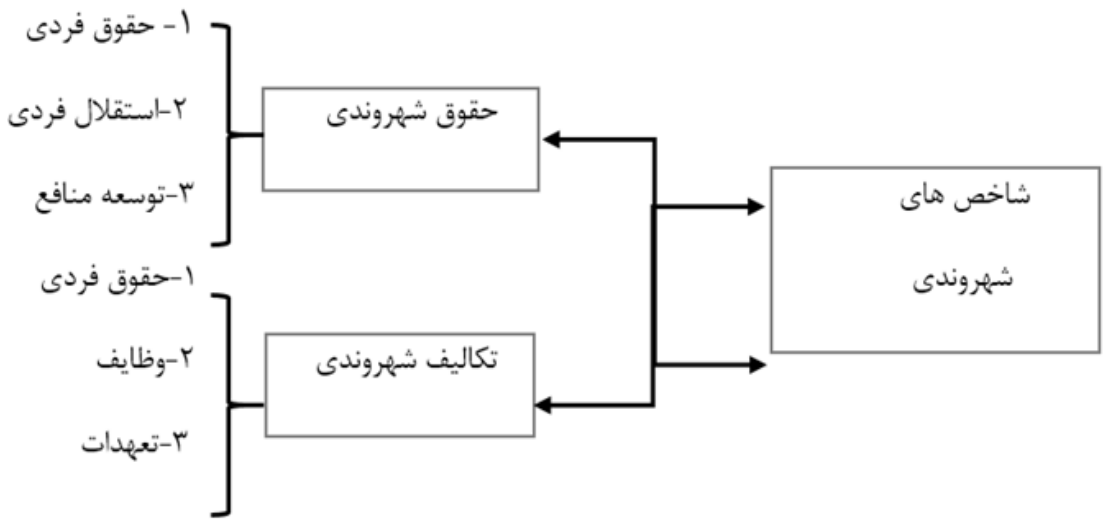
از نظر مارشال[1] شهروندی از دو شاخص اصلی تشکیل شده؛ اولین شاخص شهروندی، حقوق شهروندی است. شهروندی در اساس به منزله مجموعه حقوق فردی تعریف می‌شود. این حقوق چندین کارکرد دارند. مهم‌ترین کارکرد حقوق فردی این است که استقلال فردی را به همراه آورد. حقوق به افراد فضا می‌دهد تا منافعشان را توسعه دهند و نیروهای بالقوه‌شان را بدون دخالت افراد دیگر و یا به‌طورکلی جامعه تحقق بخشند. حقوق شهروندی نیز چند بعد دارد و هریک از این ابعاد نیز مؤلفه‌هایی دارند. مارشال سه نوع حقوق شهروندی را بیان می‌کند: حقوق مدنی، سیاسی و اجتماعی. دومین شاخص شهروندی تکالیف شهروندی است. مفهوم شهروندی علاوه بر حقوق، دربردارنده وظایف و تعهدات نیز هست. فالکس[2] بین وظایف و تکالیف شهروندی تمایز قایل می‌شود: وظایف را می‌توان آن دسته از مسؤولیت‌ها تلقی کرد که به‌وسیله قانون مقرر می‌شوند و برای احترام نگذاشتن فرد به آن‌ها مجازات‌هایی تعیین می‌شود. در مقابل تکالیف یا تعهدات را باید داوطلبانه و تجلی همبستگی و پیوند ذهنی فرد با دیگران دانست. نشانه سلامت یک جامعه توانایی‌اش در اتکا بر تعهدات داوطلبانه به‌جای وظایف تحمیلی برای حفظ جامعه است. مارشال بحث شهروندی را به سه بخش تقسیم می‌کند: عنصر مدنی که در جهت تحقق آزادی‌های فردی است و عبارت است از عناصری چون آزادی بیان، حق مالکیت و حق برخورداری از عدالت و عنصر سیاسی که از حق مشارکت در اعمال قدرت سیاسی، به‌ویژه حق برخورداری از انتخابات آزاد و رأی مخفی به وجود آمده است. درنهایت، مارشال عنصر اجتماعی را به منزله حق «برخورداری از حداقل رفاه اقتصادی و امنیت، حق سهیم شدن به‌طور کامل در میراث اجتماعی و همچنین حق زیستن به مانند یک موجود متمدن» تعریف کرده است. این سه عنصر از قرن هفدهم تا قرن بیستم به تدریج شکل گرفته‌اند. در کنار این سه عنصر، مجموعه‌ای از این نهادها همچون دادگاه‌ها، پارلمان، شورای حکومت محلی، نظام آموزشی و خدمات اجتماعی وجود داشتند که به این حقوق نمود اجتماعی می‌دادند. (میرزایی و میرمحمد تبار، ۱۳۹۷).

مارشال در نظریه خود اصول و تعامل میان شهروندی و طبقه اجتماعی را در جامعه‌ای با نظام سرمایه‌داری به منزله نظامی پویا مطرح می‌کند که در آن برخورد مدام میان شهروندی و طبقات اجتماعی تعیین‌کننده زندگی سیاسی و اجتماعی است. بدین‌صورت که فرایند تضمین حقوق اجتماعی موجب فرسایش تفاوت‌های طبقاتی می‌شود و مساوات‌طلبی شهروندی را تقویت می‌کند. درعین‌حال تهدید امتیاز طبقاتی واکنش دفاعی را برمی‌انگیزد و طبقه مسلط از نظر اقتصادی، از موقعیت خود در برابر بسط و گسترش حقوق اجتماعی دفاع می‌کند. هسته نظریه شهروندی ماکس وبر در شکل‌دهی جامعه سرمایه‌داری امروزی به سمت دو فرایند جامعه‌شناختی (مدرن شدن و عقلانی شدن)

1.Marshall
2.Faleks

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

است. محور نظریه شهروندی در فرایند مدنظر ماکس وبر نیز عضویت اجتماعی است. منتها باید توجه داشت که در نظریه مدرنیته شهروندی وبری، وزنه نظری بیشتر، به سمت‌وسوی تحلیل و تبیین جامعه‌شناسی تاریخی شکل‌گیری شهروندی (وجه پدیداری) است تا جامعه‌شناسی نظری شهروندی (وجه مفهومی). با وجود این، از وارسی نظریه شهروندی وبر که ارتباط تنگاتنگی با مقوله شهر از دیدگاه او دارد می‌توان ایده‌های جامعه‌شناختی مناسبی برای یک نظریه جامعه‌شناسی شهروندی با تأکید بر جامعه‌شناسی تاریخی شهروندی در غرب یا شهر امروزی غربی پس از رنسانس بیرون کشید. (فتحی و مختارپور،۱۳۹۰).

٤-۲-۱- شاخص‌های شهروندی (نگارندگان)

جدول ۲-۲-٤- عناصر حقوق شهروندی از نظر مارشال (نگارندگان)

حقوق شهروندی از نظر مارشال	عنصر مدنی در جهت تحقق آزادی‌های فردی	عناصری چون: آزادی بیان، حق مالکیت و حق برخورداری از عدالت
	عنصر سیاسی	حق مشارکت در اعمال قدرت سیاسی، حق برخورداری از انتخابات آزاد و رأی مخفی
	عنصر اجتماعی	حق برخورداری از حداقل رفاه اقتصادی و امنیت، حق سهیم شدن به‌طور کامل در میراث اجتماعی، حق زیستن به مانند یک موجود متمدن

به باور حسینی بهشتی در حال حاضر مکتب لیبرالیسم، جامعه‌گرایی و جمهوریت‌گرایی از تأثیرگذارترین دیدگاه‌های شهروندی به شمار می‌روند؛ لیبرال‌ها شهروندی را متکی به افراد و درنتیجه، جامعه سیاسی را ناشی از تجمیع افرادی می‌دانند که هر یک همواره در فرد باقی می‌مانند، جامعه‌گرایان ریشه شهروندی را در جامعه سیاسی منبعث از فرهنگ می‌دانند. دنیل بل[1] (۱۹۹۳) به درستی خاطرنشان می‌کند که جامعه‌گرایان توجه ما را به این واقعیت مهم درباره هویتمان جلب می‌کند که در پیوند با جامعه‌های متعدد تعیین و تعریف می‌شود؛ اما در جمهوریت‌گرایی دو عنصر مهم عبارتند از: همگانی بودن، یعنی شرط باز و آشکار بودن به‌جای خصوصی و شخصی بودن و خودگردانی. این جنبه‌های همگانی بودن به تأکید جمهوریت‌گرایی برحاکمیت قانون و فضیلت مدنی می‌انجامد. امر عمومی نه صرفاً برای تأمین آسایش، بلکه برای حفاظت در برابر فساد است که باید آشکارا اعمال شود، لازمه تجلی این فضیلت، پایبندی به حاکمیت قانون است. الگوی جمهوریت‌گرای جامعه خوب نمایانگر این پنج ویژگی است: ۱- برخورد منصفانه تحت حاکمیت قانون در آن جاری است. ۲- سامان‌های اقتصادی و توزیع ثروت به ارتقای شهروندی می‌انجامد و نه مصرف‌گرایی. ۳- آماده‌سازی کودکان برای زندگی به‌مثابه شهروندانی مسؤول از اهداف مهم نظام تعلیم و تربیت است. ۴- طراحی شهرها و روستاها با هدف تقویت حس همسایگی و روح جمعی صورت می‌گیرد. ۵- فرصت و مشارکت در امور همگانی، از جمله برنامه‌های خدمات اجتماعی، فراوان است. (حسینی بهشتی، ۱۳۹۸).

1.Daniel bell

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۸ . پاییز ۱۴۰۱
Urban managment
No.68 Autumn 2022

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

٤-٣- حقوق بشر

تعریف واحدی از حقوق بشر وجود ندارد و نویسندگان در این باره تعریف‌های متعددی را ارائه داده‌اند، بعضی گفته‌اند: حقوق بشر، حقوقی است که از نظر ملل متمدن برای هر فرد به‌طور ذاتی و اساسی وجود دارد و این حقوق تجزیه و تفکیک‌ناپذیرند و اگر دولتی بخواهد در شمار ملل متمدن قلمداد شود، رعایت این حقوق الزامی است. (Bledson and Boleslaw,1987). همچنین گفته شده است: حقوق بشر به معنای امتیازات کلی است که هر فرد انسانی طبعاً دارای آن است. این امتیازات در صورت تحقق معیار واقعی مشروعیت و ملاک محدودیت اقتدار دولت در قبال افراد است. (فلسفی،۱۳۷۵). با توجه به تعریف‌های فوق می‌توان گفت: حقوق بشر مجموعه‌ای از امتیازات دارای مضمون و مفهوم والای انسانی است که انسان با صرف‌نظر از هرگونه وابستگی دینی، نژادی، جنسی، طبقه اجتماعی و... از آن برخوردار است. (قربان نیا،۱۳۸۰)؛ بنابراین حقوق بشر، حق‌هایی جهان‌شمول، ذاتی و غیرقابل سلب هستند که انسان‌ها به خاطر انسان بودنشان به‌صورت برابر باید از آن‌ها بهره‌مند گردند. جهان‌شمولی، ذاتی و غیرقابل سلب بودن ویژگی حق‌هایی است که انسان به دلیل حیثیت و کرامت خود باید به‌طور یکسان از آن‌ها برخوردار گردد. جهان‌شمولی به معنای فرا فرهنگی، ذاتی به معنای پیوند با حیثیت و کرامت انسانی و غیرقابل سلب بودن به معنای این است که این حق‌ها ریشه در قانون‌گذاری و یا اراده حکومت ندارند. لازم به ذکر است که غیرقابل سلب بودن به این معنی نیست که تحت هیچ شرایطی نتوان از برخی افراد، به دلایل موجه، پاره‌ای از این حقوق را سلب و یا اعمال آن را محدود کرد.

٤-٤- دست‌فروشی

امروزه پدیده دست‌فروشی خیابانی، موضوع پژوهش اندیشمندان رشته‌های مختلف، از انسان شناسان اجتماعی گرفته تا اقتصاددانان توسعه است و حتی مؤسساتی بزرگ مانند بانک جهانی و سازمان بین‌المللی کار نیز از دهه ۱۹۷۰ به بعد بخشی از برنامه‌هایشان را به بهبود شرایط اقتصادی دست‌فروشان خیابانی اختصاص داده‌اند. (وان دن هیول،۲۰۱۲). دست‌فروشی و فروشندگی سیار ریشه در جامعه سنت دارد از دوره‌های قدیمی‌تر دوره‌گردانان، اجناس خود را مثل لبو و پارچه و... در دست گرفته و در شهر و روستا برای فروش عرضه می‌کردند. پیدایش دوره‌گردی در روستا برحسب نیاز و ضرورت فقدان واحدهای فروش و میل تولیدکنندگان در انتقال تولیداتشان به این شیوه بوده است. دوره‌گردها که واسطه بین تولیدکننده و مصرف‌کننده بودند، با ورود سرمایه‌داری جهانی و تغییر نقش‌های تولیدی و توزیعی، به مشاغل حاشیه‌ای در کنار خیابان تبدیل شد. اصلاحات ارضی سال ۱۳۴۱ و بعد از آن با مهاجرت‌های روستایی به شهر و سال‌های پس از انقلاب و تعطیلی کارخانه‌ها و تشدید بیکاری و ورود کالاهای تجملی و لوکس باعث گسترش هر چه بیشتر دست‌فروشی شد. (شیخی،۱۳۶۹، آزاد ارمکی،۱۳۹۲). دست‌فروشان افرادی‌اند که محل کارشان را به خیابان یا فضاهای عمومی آورده و با به دست گرفتن اجناس یا پهن کردن بساط در سطح برخی معابر و نقاط پرتردد شهر به‌صورت روان و شناور یا ثابت و ساکن در حال امرارمعاش‌اند. این افراد، به کاسبانی اطلاق می‌گردند که مکان ثابت و دائمی ندارند و به راحتی می‌توانند از جایی به‌جای دیگر بروند. آن‌ها در فضاهای عمومی به‌طور مرتباً اجناسشان را تبلیغ می‌کنند و با تأکید بر فروش به قیمت پایین، شهروندان را به خرید ترغیب می‌کنند و از این طریق فضاهای شهری را پر جنب‌وجوش می‌کنند. (یاتمو،۲۰۰۹).

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۸ . پاییز ۱۴۰۱
Urban managment
No.68 Autumn 2022

جدول ۱-٤-٤-سابقه دست‌فروشی و علل پیدایش آن. منبع (نگارندگان).

سابقه دست‌فروشی	علل پیدایش دست‌فروشی	دست‌فروشان
ریشه در جامعه سنت دارد (لبوفروشان و پارچه‌فروشان که کالای خود را در دست گرفته و عرضه می‌کردند.)	اصلاحات ارضی سال ۱۳۴۱ و به دنبال آن مهاجرت‌های روستایی به شهر- در سال‌های پس از انقلاب تعطیلی کارخانه‌ها و تشدید بیکاری و ورود کالاهای تجملی و لوکس	کاسبانی که محل ثابت و دائمی ندارند و اجناسشان را در فضاهای عمومی تبلیغ و عرضه می‌کنند.

٤-٥- بستر قانونی دست‌فروشی

قانون اساسی: در اصل سوم قانون اساسی رفع تبعیض ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه، در تمام زمینه‌های مادی و معنوی و پی‌ریزی اقتصاد صحیح و عادلانه بر طبق ضوابط اسلامی جهت ایجاد رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن هر نوع محرومیت در زمینه‌های تغذیه و مسکن و کار جزو وظایف دولت جمهوری اسلامی ایران به شمار آمده و موظف به انجام آن است. در بند دوم اصل ۴۳ قانون اساسی بر تأمین شرایط امکانات کار برای افرادی که قادر به کار هستند اما ابزار و امکانات لازم ندارند تأکید شده است؛ و در بند چهارم این قانون بر لزوم آزادی افراد در انتخاب شغل و عدم اجبار افراد پرداخته است.

قانون مجازات اسلامی: در ماده ۵۰۹ قانون مجازات اسلامی اعلام شده است که هرگاه کسی در معابر و یا اماکن عمومی با

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

رعایت مقررات قانونی و نکات ایمنی عملی به مصلحت عابران انجام دهد و موجب وقوع جنایات یا خسارت گردد، ضامن نیست. در ماده ۶۱۸ همین قانون نسبت به افرادی که موجب اخلال در نظم و آسایش عمومی شوند، مجازات تعیین شده است. ماده ۶۹۰ قانون مجازات اسلامی مقرر کرده، هرگونه تجاوز و تصرف عدوانی در معابر عمومی شهر و ایجاد مزاحمت برای رفت‌وآمد شهروندان مجازاتی از یک ماه تا یک سال حبس و از ۹۰ هزار تومان تا یک میلیون ۳۰۰ هزار تومان مجازات نقدی در پی دارد.

قانون شهرداری‌ها: دیدگاه قانون به موضوع دست‌فروشی در بند یک ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها اشاره به این دارد که براساس این قانون اشغال پیاده‌روها و ایجاد سد معبر غیرمجاز بوده و شهرداری‌ها رسماً مکلف به جلوگیری از سد معبر و آزادسازی معابر هستند و شخص متضرر هم حق ادعای هیچ‌گونه خسارتی را ندارد. بر اساس اصل ۹ ماده ۹۶ تبصره ۶ کتاب مجموعه قوانین و مقررات شهرداری‌ها کوچه‌ها، اراضی، میدان‌ها، خیابان‌ها و معابر عمومی واقع در محدوده هر شهر ملک عمومی محسوب شده و تعرض در این معابر، تخلف تلقی می‌شود و می‌بایست شهرداری‌ها با متخلفان برخورد کنند. بر اساس تبصره ۱ ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها، سد معابر عمومی و اشغال پیاده‌روها و استفاده غیرمجاز از آن‌ها، میدان‌ها، پارک‌ها برای کسب و سکونت ممنوع است. بند ۲۰ همین ماده از قانون تأکید می‌کند که شهرداری‌ها موظفند با مشاغل مزاحم یا تأسیس اماکنی که به نحوی موجب مزاحمت شهروندان باشد برخورد کنند.

٤-٦- سایر قوانین و آیین‌نامه‌های اجرایی مرتبط با دست‌فروشی

قانون نظام صنفی کشور در بند ۳ و ۸۵ خود به ترتیب ایجاد واحدهای صنفی سیار و برگزاری روز بازارها را به رسمیت می‌شناسد. برای قرار گرفتن یک فعالیت در ذیل تعریف واحد صنفی دو شرط برشمرده شده است. در این ماده اشاره دارد که هر واحد اقتصادی که فعالیت آن در محل ثابت یا وسیله سیار باشد و توسط فرد یا افراد صنفی با اخذ پروانه کسب دایر شده باشد، واحد صنفی شناخته می‌شود. به عبارتی دیگر قسمت اول جمله مطروحه شرط کافی نبوده بلکه شرایط لازم است و برای کفایت آن می‌بایست از شرط دوم ذکر شده بهره‌مند باشند. در مورد دست‌فروشی شرط اول صدق می‌کند، اما شرط دوم که اخذ پروانه کسب می‌باشد، در شرایط کنونی وجود ندارد.

همچنین بخش‌هایی از قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار مصوب ۱۳۹۰/۱۱/۱۶ نیز به‌صورت مستقیم و یا غیرمستقیم با دست‌فروشی ارتباط دارد. در ماده یک این قانون تشکیل اتاق‌هایی که شامل اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران و اتاق تعاون مرکزی جمهوری اسلامی ایران است، پیش‌بینی شده است. در ماده ۵ این قانون اتاق‌ها مکلف شده‌اند زمینه‌ای لازم را برای سامان‌دهی، ایجاد و ثبت تشکل‌های اقتصادی فعال برای آن دسته از فعالیت‌های اقتصادی که فاقد تشکل فعال هستند و از جمله آن‌ها دست‌فروشی است، ایجاد نمایند. در ماده ۱۶ این قانون، شهرداری‌ها به‌منظور ایجاد بازار مصرف برای تولیدکنندگان کوچک و متوسط کم سرمایه موظف شده‌اند با استفاده از زمین‌های متعلق به خود و یا وزارت راه و شهرسازی، مکان‌های مناسبی برای عرضه کالاهای تولید داخل آماده نمایند و بر اساس قیمت تمام شده به‌صورت روزانه، هفتگی و ماهانه به متقاضیان عرضه کالاهای ایرانی اجاره دهند. در آیین‌نامه اجرایی ماده ۱۶ این قانون که مطابق با قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار توسط وزارت صنعت، معدن و تجارت تهیه شده است، تولیدکنندگان کوچک و متوسط ایرانی شامل گروه‌های مجوزدار از یکی از وزارتخانه‌های مربوط هستند؛ بنابراین اگر دست‌فروشان نیز از پوئن مجوز برخوردار باشند، مشمول این ماده از قانون خواهند شد.

دستورالعمل اجرایی که در تاریخ ۱۳۸۹/۸/۲۳ برای قانون ساماندهی و حمایت از مشاغل خانگی مصوب تاریخ ۱۳۸۹/۳/۲۳، تدوین شده است. در ماده انتهایی و ۳۰ خود کلیه شهرداری‌ها را موظف به تعیین مکان‌های مناسبی (بازارهای محلی موقت) برای عرضه محصولات تولیدی مشاغل خانگی به‌صورت دوره‌ای در روزهای مشخص از هفته، کرده که می‌بایست از طریق رسانه‌های عمومی اعلام شود. از آنجا که بخشی از دست‌فروشان محصولات دستی خودشان را که در محل سکونت خود تولید نموده‌اند عرضه و ارائه می‌کنند، می‌توان گفت این قانون مسبب نوعی دسته‌بندی در طیف دست‌فروشان شده است و فعالیت دست‌فروشان تولیدکننده کم سرمایه را به رسمیت شناخته است.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۸ . پاییز ۱۴۰۱
Urban managment
No.68 Autumn 2022

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

جدول ۱-۵-٤- قوانین در خصوص دست‌فروشی (نگارندگان).

قوانین در خصوص دست‌فروشی		نکات کلیدی
۱-قانون اساسی	اصل سوم قانون اساسی: پی‌ریزی اقتصاد صحیح و عادلانه و رفع تبعیض ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه. بند ۲ و ۴ اصل ۴۳: تأمین شرایط امکانات کار برای کسانی که قادر به کار هستند اما ابزار و امکانات لازم را ندارند- بند ۴، لزوم آزادی افراد در انتخاب شغل و عدم اجبار افراد.	امکانات عادلانه-رفع تبعیض ناروا تأمین شرایط کار برای افراد فاقد امکانات آزادی افراد در انتخاب شغل-عدم اجبار افراد
۲-قانون مجازات اسلامی	ماده ۶۹۰: مجازاتی از یک ماه تا یک سال حبس و از ۹۰ هزار تومان تا یک میلیون ۳۰۰ هزار تومان مجازات نقدی برای هرگونه تصرف در معابر عمومی	مجازات نقدی و حبسی برای تصرف در معابر
۳-قانون شهرداری	ماده ۵۵: غیرمجاز بودن اشغال پیاده‌روها و ایجاد سد معبر- شهرداری‌ها مکلف به جلوگیری و آزادسازی معابر اصل ۹ ماده ۹۶ تبصره ۶ کتاب مجموعه قوانین و مقررات شهرداری‌ها: معابر عمومی واقع در محدوده هر شهر ملک عمومی محسوب می‌شود، تعرض به این معابر تخلف تلقی شده، شهرداری‌ها مکلف به برخورد هستند. تبصره ۱ ماده ۵۵: سد معابر عمومی و اشغال پیاده‌روها، برای کسب و سکونت ممنوع است. بند ۲۰ همین ماده از قانون تأکید می‌کند که شهرداری‌ها موظفند با مشاغل مزاحم برخورد کنند.	غیرمجاز بودن سد معبر- آزادسازی معابر توسط شهرداری‌ها معابر به‌عنوان ملک عمومی -برخورد شهرداری‌ها ممنوع بودن سد معابر- برخورد شهرداری‌ها
٤-قانون نظام صنفی کشور	در بند ۳ و ۸۵: ایجاد واحدهای صنفی سیار و برگزاری روز بازارها را به رسمیت می‌شناسد به‌شرط اخذ پروانه کسب. درحالی‌که دست‌فروش پروانه کسب ندارد.	به‌شرط اخذ پروانه به رسمیت شناخته شدن توسط واحدهای صنفی
۵-قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار	ماده یک این قانون: تشکیل اتاق‌هایی و اتاق تعاون مرکزی جمهوری اسلامی ایران که در ماده ۵ این قانون: اتاق‌ها مکلف شده‌اند زمینه‌ای لازم را برای سامان‌دهی، ایجاد و ثبت تشکل‌های اقتصادی فعال برای دست‌فروشی، ایجاد نمایند. در ماده ۱۶ این قانون، شهرداری‌ها موظف‌اند با استفاده از زمین‌های متعلق به خود و یا وزارت راه و شهرسازی، مکان‌های مناسبی برای عرضه کالاهای تولید داخل آماده نمایند و به متقاضیان عرضه کالاهای ایرانی اجاره دهند. در آیین‌نامه اجرایی ماده: که مطابق با قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار توسط وزارت صنعت، معدن و تجارت تهیه شده است، تولیدکنندگان کوچک و متوسط ایرانی شامل گروه‌های مجوز دار از یکی از وزارتخانه‌های مربوط هستند؛ بنابراین اگر دست‌فروشان نیز از چنین پوئنی برخوردار بودند، مشمول این ماده از قانون خواهند شد.	سامان‌دهی دست‌فروشی-اجاره دادن زمین‌های شهرداری یا وزارت راه و مسکن برای عرضه کالاهای ایرانی- فاقد پوئن مجوز از وزارت خانه مربوطه
دستورالعمل اجرایی تاریخ ۱۳۸۹/۸/۲۳	ماده ۳۰: کلیه شهرداری‌ها موظف به معین کردن مکان‌های مناسبی (بازارهای محلی موقت) را برای عرضه محصولات تولیدی مشاغل خانگی به‌صورت دوره‌ای در روزهای مشخص از هفته، و اعلام آن از طریق رسانه‌های عمومی. این قانون فعالیت دست‌فروشان تولیدکننده کم سرمایه را به رسمیت شناخته است.	معین کردن مکان مناسب برای عرضه محصولات

٤-۷- تجارب مدیریت و ساماندهی دست‌فروشان

اگرچه دست‌فروشی به‌عنوان یک گزینه برای کسب درآمد فقرا دیده می‌شود، اما داخل هر کشور و منطقه چشم‌انداز کسب‌وکار متفاوت است و علاوه بر این، سیاست‌های مختلف در توسعهٔ شهری و دست‌فروشی در خیابان و شرایط اقتصاد کلان در هر کشور آثار متفاوتی بر فروشندگان خیابانی داشته است. در برخی کشورها از جمله تایلند فعالیت دست‌فروشان از طرف مردم و نهادهای دولتی پذیرفته شده

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

و دست‌فروشان به شکلی که ایجاد سدمعبر نمی‌کند، به فعالیت می‌پردازد. یا در کشور فرانسه می‌توان فعالیت دست‌فروشان را به‌صورت صنفی مشاهده کرد که فقط خاص افراد فقیر نیست و دست‌فروشان دارای مکان و ساعت کاری مشخص هستند (در هر محله دو روز تشکیل بازار می‌دهند) به‌طوری‌که درآمد خوبی دارند و در عین حال مزاحمتی هم ندارند. در ایران دست‌فروشی سابقهٔ تاریخی دارد، به‌طوری‌که از زمان‌های دور برخی افراد به این روش امرارمعاش می‌کردند. بنا بر تبصرهٔ قانون ۲ بند ۱، شهرداری‌ها را مکلف کرده است که از سد معابر عمومی و اشغال پیاده‌روها، میادین، پارک و باغ‌های عمومی برای کسب‌وکار و سکونت جلوگیری کنند و در رفع موانع موجود و آزاد کردن معابر و اماکن یادشده خودشان اقدام کنند. این قانون مبنای تشکیل ستاد رفع سد معبر در اجراییات شهرداری‌ها و اقدامات آن‌ها در جمع‌آوری دست‌فروشان شهری است که به‌طور رایج بخش اجراییات و ستاد رفع سد معبر شهرداری‌ها در بیشتر شهرها نتیجهٔ مطلوبی را به دنبال نداشته است و غالباً به شیوه «تاکتیک بفروش و بگریز» در سطح شهرها انجامیده است. با این وجود، در ایران تدابیر مناسبی برای ساماندهی دست‌فروشان وجود ندارد و اگر در مواردی هم وجود دارد به‌صورت مقطعی است. (صادقی و همکاران، ۱۳۹۹).

شهرداری تهران بر آن بوده که سامان‌دهی دست‌فروشان با دو هدف کلی صورت گیرد:

۱- در جهت کمک و مددجویی افراد نیازمند (از جمله بانوان بدسرپرست و سرپرست خانواده، افراد خود اشتغال و بیکار و...) که احتیاج به مکانی برای عرضه تولیدات خویش یا عرضه خدمات مشابه دارند. (شهرداری تهران،۱۳۸۸)

۲- سازمان‌دهی دست‌فروشان و جلوگیری از سد معابر در شهر (همان)

طبق بخشنامه ۸۴۶۰/۸۴۱۲۵۵۱۴ مورخه ۱۳۸۴/۱۲/۲۸، در خصوص ایجاد بازارهای روز جهت ساماندهی اشتغال مددجویان و اقشار آسیب‌پذیر و ایجاد سهولت در عرضه محصولات مشاغل خانگی و اقلام فرهنگی و هنری، شهرداری مناطق مأموریت یافتند تا حداقل به تعداد هر ناحیه، یک زمین مناسب جهت برپایی بازار روز به شرکت سامان‌دهی معرفی کنند. این شرکت با تعامل با مسؤولین و نمایندگان مسؤولین ذی‌ربط و دسترسی به اقدامات گذشته و تجارب حاصل از برپایی روز بازارها و بازارهای موقت نسبت به انجام این امر اقدام کند. در این خصوص شرکت ساماندهی مشاغل موظف است تا برپایی بازارهای روز را با توجه به استانداردهای لازم به انجام برساند. وجود این افراد در اغلب کشورهای جهان سوم از نظر برخی به‌عنوان مزاحم، منبع اختلال و عامل اغتشاش بصری در شهر تلقی می‌شود و به همین منظور سیاست‌هایی که پی‌ریزی می‌شوند تمایل به محدودکردن حضور آن‌ها در محیط دست‌فروشی فعالیتی خارج شهری با هدف ایجاد تصویر و شکل بهتری از شهر دارند. (Yatmo,2009).

از چارچوب نظارتی و کنترلی بخش رسمی و قانونی است؛ زیرا اغلب در سیستم مالیاتی ثبت نشده و برجابه‌جایی دائمی، متکی است. این مشاغل در ابتدا به‌عنوان پیشه‌ای باستانی و مهم تقریباً در هر کشوری؛ اعم از توسعه‌یافته و درحال‌توسعه وجود داشت. (Recio,2013).

٤-٨- رابطه حقوق شهروندی و دست‌فروشی

بنابر حقوق بشر، همه انسان‌ها به دلیل حیثیت و کرامت خود و به خاطر انسان بودنشان به‌صورت برابر باید از حق‌هایی بهره‌مند گردند. (حق‌هایی از جمله؛ امنیت اجتماعی، آزادی بیان، تکریم، رعایت عدالت و انصاف در خصوص همه و...). امنیت اجتماعی آرامش و آسودگی خاطری است که هر جامعه موظف است برای اعضای خود در زمینه‌های شغلی، اقتصادی، سیاسی و قضایی ایجاد کند بنابراین، چیزی نیست جز حالتی از آسودگی خاطر مردم از ترس، تهدید و اضطراب و مصون ماندن جان، مال، ناموس، هویت و اعتقادات آن‌ها از هرگونه تهدید و تعرض مفروض. (صدیق سروستانی،۱۳۸۸). هر عامل یا پدیده‌ای که باعث ایجاد اختلال در احساس تعلق اعضای گروه یا جامعه شود، به منزله تهدیدی برای امنیت تلقی می‌شود. (بوزان،۱۳۹۰). بنابر نظریه روبنا–زیربنای مارکس[1]، امنیت اجتماعی در ارتباط با کار معنا و مفهوم می‌گیرد؛ چرا که انسان در ارتباط کارش امکان تعریف می‌یابد و امنیت اجتماعی به شرایطی اطلاق می‌شود که حرفه‌ها و مشاغل گوناگون، استقلال و آزادی عمل خود را حفظ کرده و با اختیار در تنظیم روابط تولیدی قادر به حمایت و دفاع از افراد در مقابل آسیب‌ها و تهدیدهای مختلف است. (ریتور،۱۳۹۴). نظریه سیستمی تالکوت پارسونز[2]: امنیت اجتماعی در مجموع می‌توان مفهوم امنیت را به مصونیت از تعرض و تصرف اجباری بدون رضایت و در مورد افراد، به نبود هراس و بیم نسبت به حقوق و آزادی‌های مشروع و به مخاطره نیافتادن این حقوق و آزادی‌ها و مصون بودن از تهدید و خطر مرگ، بیماری، فقر و حوادث غیرمترقبه و در کل هرعاملی که آرامش انسان را از بین ببرد تعریف کرد. (جونز،۲۰۱۹). درحالی‌که قانون تشکیل ستاد رفع سد معبر در اجراییات شهرداری‌ها نتیجه مطلوبی را به دنبال نداشته و غالباً به شیوه «تاکتیک بفروش و بگریز» در سطح شهرها انجامیده است؛ که همیشه دست‌فروشان از حضور مأموران شهرداری درخصوص سد معبر هراس و بیم داشته و به‌گونه‌ای استقلال و آزادی عمل خود را از دست داده و امنیتش سلب شده است؛ و از آنجا که شغل دست‌فروشی برای بسیاری از این فروشندگان، به تنها وسیله امرارمعاش تبدیل شده است و به همین خاطر سختی‌های بی‌شمار (مانند سرما، گرما، تحقیر و...) را در ازای فقدان گزینه‌ای مناسب‌تر تحمل می‌کردند. در چنین

1.Marks
2.Talkot parsonz

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۸ . پاییز ۱۴۰۱
Urban managment
No.68 Autumn 2022

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

جدول ۱-۷-٤- سوابق ساماندهی (نگارندگان).

	سوابق ساماندهی	
تایلند	پذیرش فعالیت دست‌فروشان	فعالیت دست‌فروشان از طرف مردم و نهادهای دولتی پذیرفته شده و دست‌فروشان به شکلی که ایجاد سدمعبر نمی‌کند، به فعالیت می‌پردازند
فرانسه	فعالیت صنفی دست‌فروشان-دارای مکان و ساعت کاری مشخص	فعالیت دست‌فروشان به‌صورت صنفی است که فقط خاص افراد فقیر نیست و دست‌فروشان دارای مکان و ساعت کاری مشخص هستند (در هر محله دو روز تشکیل بازار می‌دهند) به‌طوری‌که درآمد خوبی دارند و در عین حال مزاحمتی هم ندارند.
تهران	کمک و مددجویی- سازمان‌دهی	۱-کمک و مددجویی افراد نیازمند (از جمله بانوان بدسرپرست و سرپرست خانواده، افراد خود اشتغال و بیکار و...) که احتیاج به مکانی برای عرضه تولیدات خویش یا عرضه خدمات مشابه دارند. ۲- سازمان‌دهی دست‌فروشان و جلوگیری از سد معابر در شهر

شرایطی فشارهای مأمورین سد معبر تأثیر چندانی نداشته است، بلکه ریشه مساله را باید در زیرساخت‌های اقتصادی – اجتماعی جامعه جست‌وجو کرد. (شیخی،۱۳۶۹). برخی از امتیازات یا مزایا و منافع حاصل از فعالیت بخش غیررسمی عبارتند از: ۱) این بخش با پایین نگه‌داشتن قیمت‌ها، هزینه زندگی میلیون‌ها شهرنشین جهان سوم را در نیازهای روزانه متعادل می‌سازد و از فشار اقتصادی برگروه کم‌درآمد شهری می‌کاهد؛ ۲) دست‌فروشی در بالا رفتن میزان مصرف مواد موردنیاز طبقه کم‌درآمد شهری نقش عمده‌ای دارد و نیازهای این قبیل خانواده‌ها از طریق فروش با قیمت‌های پایین برطرف می‌شود؛ ۳) نیروی کار بخش غیررسمی به دلیل اشتغال و فعالیت روزانه از انواع انحرافات اجتماعی برکنار است؛ ۴) باوجود نیروی عظیم کار که بیشتر غیر ماهر و فاقد محل اشتغال هستند نمی‌توان از این بخش به‌عنوان انگل در اقتصاد شهری نام برد. در واقع، فعالیت شاغلان بخش غیررسمی یک نوع تلاش برای زنده ماندن است. از طرف دیگر بخشی از آسیب‌ها یا مضرات حاصل از فعالیت بخش غیررسمی عبارتند از: ۱) مهاجرت‌های روستایی را به شهرها به‌ویژه، شهرهای بزرگ جهان سوم شتاب می‌بخشد؛ ۲) به سبب عدم رعایت بهداشت و روباز بودن مواد غذایی و میوه‌جات، گسترش امراض را موجب می‌شود؛ ۳) زباله و پسمانده‌های غذایی به بخشی از شهر چهره زشتی می‌بخشد؛ ۴) به سبب اشغال پیاده‌روها، عبور و مرور در پیاده‌روها به سختی انجام می‌گیرد. (شکوئی، ۱۳۷۹). در میان فعالیت‌های کوچک‌مقیاس بخش غیررسمی، دست‌فروشی به‌عنوان یک راهبرد توسعه موردتوجه قرار گرفته و غالب دولت‌ها نظر مساعدی نسبت به آن پیدا کرده و دست‌کم به‌جای مبارزه، آن را نادیده می‌گیرند. درحالی‌که در فضای شهری در سه حوزهٔ اشتغال شهری، فضای فیزیکی و فضای اجتماعی شهری به عرصهٔ منازعه و مناقشهٔ دست‌فروشان و دولت تبدیل شده است که از نظر اشتغال غیر مولد و مصرفی خوانده شده‌اند، از نظر فیزیکی شهرها دچار لطمه شده‌اند و در فضای اجتماعی شهر یک خرده‌فرهنگ با ویژگی‌های خاص خود تشکیل شده که به‌عنوان مروجان بی‌نظمی اشاعه دهندهٔ رفتار غیراخلاقی و توطئه گران سیاسی به شمار می‌رفتند. (صادقی و همکاران، ۱۳۹۹). محققانی که با نگاهی منفی به مفهوم دست‌فروشی می‌پردازند. عمدتاً چندان ارزشی برای دست‌فروشان یا صاحبان مشاغل غیررسمی به‌عنوان عاملان تغییر قائل نیستند و بر این اساس، دست‌فروشان را با مفاهیمی همچون «انسان‌های زاید»، «سربار اقتصاد» و «لمپن» مورد خطاب قرار می‌دهند، اما برخی از پژوهشگران، با خلق مفاهیم یا نظریه‌های مثبت‌تر درباره فروشندگان خیابانی، آن‌ها را گروه‌هایی تأثیرگذار و فاقد امتیاز می‌پندارند (هاروی و مری فیلد، ۱۳۹۱)؛ که برای حفظ بقای خود و همچنین داشتن حداقل‌های یک زندگی شرافتمندانه و اخلاقی بسیار مقاومت می‌کنند؛ بنابراین می‌توان از آن‌ها به‌عنوان گروه‌های تغییر در نظم شهری نام برد. (بیات،۱۳۹۱). در مورد نگاه منفی گرا به پدیده دست‌فروشی و دست‌فروشان می‌توان گفت؛ برمبنای اندیشه لیبرالیسم، تکریم انسان در موارد زیر الزامی است.

۱- برخورداری از «آزادی‌های مدنی» و «حقوق طبیعی» و در واقع «حقوق بشر».
۲- برخورداری از حق «آزادی، مالکیت، امنیت و مقاومت در برابر ظلم».
۳- رهایی فرد از تضییقات و اجبارهای ناعادلانه و بازدارنده حکومت‌ها و نهادها و سنت‌ها.
۴- خودمختاری و استقلال فرد.
۵- برابری حقوق همه انسان‌ها در برابر قانون.

که در خصوص دست‌فروشان، تکریم انسان‌ها صورت نگرفته و چنان‌که عنوان شد از دست‌فروشان به‌عنوان انگل، سربار اقتصادی و لمپن یاد می‌کنند و عمدتاً با آن‌ها برخورد شده در حالی که دست‌فروشی بیانگر وجود انسان‌های شریف در پی کسب و روزی حلال برای حفظ یک زندگی و خانواده است. یقیناً در ماهیت پاک بودن این انسان‌ها کسی تردید ندارد و از آنجا که دست‌فروشی گزینه‌ای برای فعالیت فقرا برای زنده ماندن است و آن‌ها نیز حق زندگی و تأمین مایحتاج خود را دارند ولی از آنجا که

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

سرمایه و دانش و توانایی لازم را ندارند؛ و عللی از جمله بیکاری، بیکاری فصلی، عدم سرمایه کافی، عدم تخصص و تحصیلات، کمی درآمد، ورشکستگی، ناتوانی‌های جسمی، معلولیت موجب روی آوردن به شغل دست‌فروشی می‌شود می‌بایست در این خصوص توانمندی صورت گیرد؛ توانمندسازی، فنی مدیریتی است که افراد را از کنترل‌های شدید رها می‌کند تا آن‌ها را در برابر عقاید، تصمیمات و اقدامات‌شان احساس مسؤولیت کنند. (ورث و میشل،۲۰۱۶). توانمندسازی فقط دادن قدرت به اجزای سیستم نیست، بلکه موجب می‌شود هرکدام از اجزاء با فراگیری دانش، مهارت و انگیزه بتوانند عملکردشان را بهبود بخشند. توانمندسازی دارای بعدی ارزشی است که در مدیریت عالی اجتماع تا پایین‌ترین سطوح امتداد می‌یابد و فرآیندی است که در آن شرایط برای توانمندی فراهم است و در آن با حمایت مستقیم رهبری از اجزاء اجتماع، آن‌ها به پذیرش ریسک تقویت می‌شوند. (ویرتا،۲۰۰۸).

۵- نمونه موردی؛ دست‌فروشان خیابان تربیت تبریز

قبل از اینکه خیابان تربیت در سال ۱۳۰۸ احداث شود، این گذر شاخه‌ای از جاده ابریشم یا اپیک یولی بوده و از شهرت خاصی برخوردار بود. خیابان تربیت یکی از خیابان‌های قدیمی و مشهور تبریز است که در مرکز این شهر واقع شده است. این خیابان از خیابان امام خمینی به طرف خیابان فردوسی و محوطه بازار تبریز به‌طور شمالی جنوبی امتداد داشته و امروزه از طرف شهرداری تبریز به پیاده راه تبدیل شده است. (خاماچی،۲۰۴). براساس مصاحبات صورت گرفته؛ دست‌فروشان موجود در سطح بازار، اکثراً از اطراف شهر تبریز می‌آیند. با مقایسه دست‌فروشان بازار بزرگ تربیت با سال‌های قبل تعداد دست‌فروشان کاهش‌یافته است و از طرفی بازارچه‌هایی که شهرداری به‌صورت رایگان، برای دست‌فروشی در نظر گرفته بود، دارای ظرفیت کافی برای همه دست‌فروشان نبوده و از سوی اکثر آن‌ها مورد استقبال واقع نشده است. یکی از عمده‌ترین دلایلی که مردم را به سمت بازار سوق می‌دهد، پهن بودن بساط دست‌فروشان است که با تعداد بیشتری همچون رشد قارچ، در پوست شهر رشد کرده‌اند. بساط رنگارنگ شال و روسری و اجناسی که هزینه کلانی نداشته در سطح پیاده‌روهای خیابان تربیت به چشم می‌خورد. اظهارات دست‌فروشی که می‌گوید: اگر در خانه بمانم و چیزی نفروشم، روزی خانواده‌ام قطع می‌شود؛ من شغلی به‌جز دست‌فروشی ندارم ما چاره‌ای به‌جز امرارمعاش نداریم تا پیش خانواده خود شرمنده نباشیم. با در نظرگیری این قبیل اظهارات از سوی دست‌فروشان می‌توان پی برد که دست‌فروشان برای تأمین معاش خود و مبارزه با فقر مجبوراً به این حرفه گرویدند.

اصلی‌ترین راه مبارزه با فقر، گسترش و رونق فضای کسب‌وکار است. اگر اقتصاد به سمت شکوفایی و پویایی پیش برود و فضای کسب‌وکار رونق پیدا کند، دچار کمبود نیروی انسانی برای اشتغال می‌شویم. یکی از برنامه‌های بلندمدت برای گسترش و رونق فضای کسب‌وکار این است که این افراد را آموزش داده و دست‌فروشان را از نیروی فاقد مهارت به نیروی دارای مهارت تبدیل کنیم؛ این در حالی است که بسیاری از دست‌فروشان مهارت نداشته در حالی که با بحران کارگری در استان نیز مواجه هستیم که می‌توانیم هریک از این دست‌فروشان را به یک تراشکار و جوشکار و نقاش و ... تبدیل کنیم. در اوضاع اقتصادی امروز، اگر دست‌فروشان حذف شوند راهی به‌جز خلاف، برای تأمین معاش زندگی نخواهند داشت؛ یا باید سختی تردد در برخی از خیابان‌های شهر و یا عدم امنیت را قبول کرد؛ چرا که اگر برای تأمین معاش خود به دنبال کارهای خلافی بروند، امنیت در جامعه کاهش پیدا می‌کند؛ پس باید ساماندهی شود.

بر اساس پژوهش‌های میدانی و ۳۰ پرسشنامه‌ای که به‌صورت حضوری ما بین دست‌فروشان خیابان تربیت تبریز توزیع شد و مصاحباتی که انجام گرفت؛ نتیجه این پژوهش میدانی (نمودار شکل ۴) حاکی از این است که وضع موجود مطلوب نیست و دست‌فروشان ادعا دارند که حقوق شهروندی در خصوص آن‌ها رعایت نمی‌شود، همچنین میانگین‌های هر گویه بر اساس طیف لیکرت ۱ تا ۵، کمتر از حد متوسط می‌باشد.

در مورد گویه‌هایی که درصدشان بیشتر از میانگین طیف ۲/۵ هستند نظیر گویه دوم؛ سهیم شدن به‌طور کامل در فعالیت‌ها و رویدادهای اجتماعی، گویه پنجم؛ حق کار و اشتغال، گویه ششم؛ توانایی در زمینه‌های دیگر، گویه هفتم؛ زیستن به مانند یک موجود متمدن، گویه یازدهم؛ آشنایی با وظایفی که قانون مقرر کرده، گویه دوازدهم؛ برخورداری از مالکیت، وضعیت نسبتاً مطلوب پیش‌بینی می‌شود.

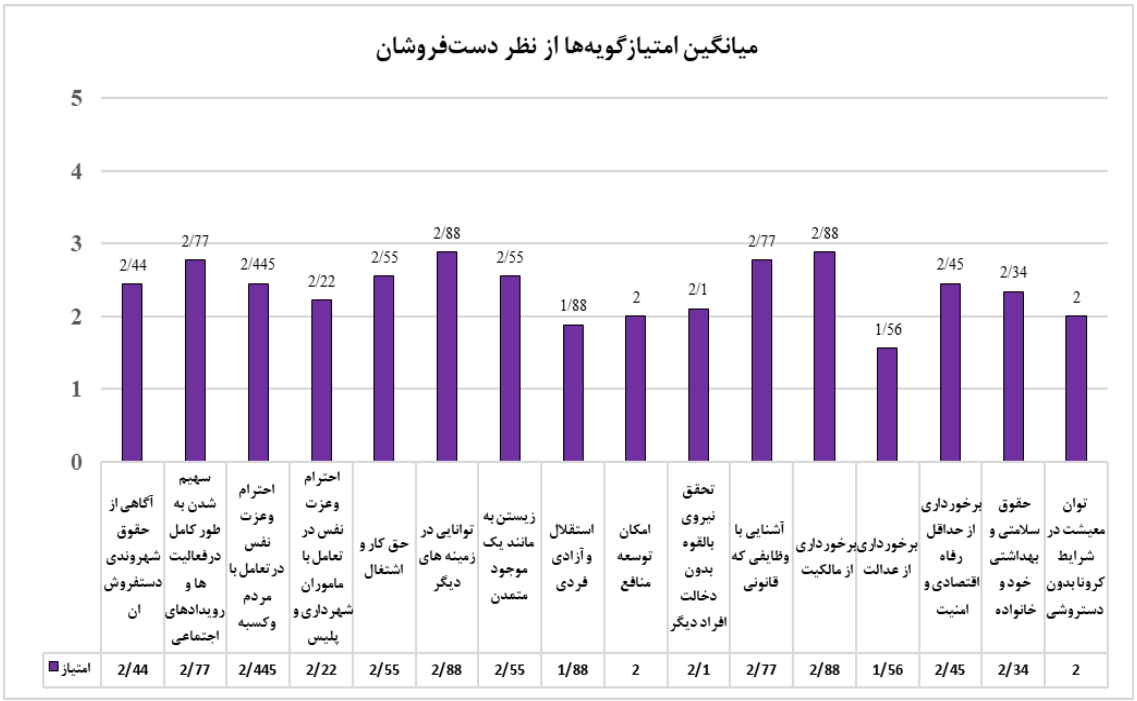
در خصوص با دیگر گویه‌ها وضعیت نامطلوب بوده و دست‌فروشان رضایت چندانی ندارند و در خصوص شاخصه (برخورداری از عدالت) نتایج گویه‌ها خیلی پایین (درصد میانگین ۱/۵۶) بوده و دست‌فروشان از بی‌عدالتی در خصوص آن‌ها گله‌مند بودند و همچنین شاخصه (استقلال و آزادی فردی) نیز بر طبق گویه‌ها از وضع مطلوبی برخوردار نبود.

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۸ . پاییز ۱۴۰۱
Urban managment
No.68 Autumn 2022

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

تصاویری از فعالیت دست‌فروشان در بازار تبریز (نگارندگان).

شکل ۵- میانگین امتیاز گویه‌های از نظر دست‌فروشان (نگارندگان)

٦-جمع‌بندی و نتیجه‌گیری:

دست‌فروشی مفهومی پیچیده و چندبعدی است که قوانین متفاوتی را شامل می‌شود و این مساله موجب بروز شیهه و شبهه در میان مخاطبین از این جهت که به کدام مفاد قانونی در رابطه با دست‌فروشی استناد کنند، می‌شود. مفاد قانونی مختلف درباره دست‌فروشی باعث شده که نهادها، مأموران شهرداری و شهروندان، هریک متناسب با حوزه و منافع خود تفاسیر گوناگونی در این زمینه داشته باشند. براساس تبصره یک بند دو از ماده ۵۵ قانون شهرداری‌ها (اصلاحی ۱۳۴۵)، «سد معابر عمومی و اشغال پیاده‌روها و استفاده غیرمجاز آن‌ها و میدان‌ها و باغ‌های عمومی برای کسب و یا سکنی و یا هر عنوان دیگری ممنوع است و شهرداری مکلف است از آن جلوگیری و در رفع موانع موجود و آزاد نمودن معابر و اماکن مذکور فوق به‌وسیله مأموران خود اقدام کند. بر اساس این قانون شهرداری می‌تواند به‌طور مستقیم و بدون اخذ دستور قضایی با هر آنچه به زعم خود سد معبر تلقی می‌شود برخورد کند اما برخورد با دست‌فروشان به چه نحو و به چه قیمتی صورت می‌گیرد؟ آیا عزت و احترام و قوانین شهروندی در این خصوص رعایت می‌شود؟

در قانون ذکر شده شهرداری باید برای مقابله با سد معبر اقدام کند و هیچ‌گونه اشاره‌ای به کیفیت و چگونگی این امر از جمله اقدام قهری نشده است؛ که بارها شاهد منازعه و بی‌احترامی از جانب مأموران شهرداری نسبت به دست‌فروشان شدیم و عزت و احترام و

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۸ . پاییز ۱۴۰۱
Urban managment
No.68 Autumn 2022

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

تکریم دست‌فروشان نادیده گرفته شده، درحالی‌که می‌بایست بر اساس حقوق شهروندی و انسانیت؛ که حق هر شهروندی هست، رفتار و برخورد مناسبی صورت گیرد؛

به نظر می‌رسد در چگونگی جمع‌آوری دست‌فروشان و نوع رفتار با آن‌ها توسط مأموران شهرداری، سردرگمی وجود دارد چرا که سد معبر از طرفی نقض حقوق شهروندی تلقی می‌شود که باید ساماندهی شود و از طرفی نیز برخورد با دست‌فروشان در بسیاری از موارد موجب پایمال شدن حقوق انسانی این افراد شده است. در برخی استان‌ها نوع رفتار مأموران شهرداری با افراد دست‌فروش بسیار زننده و به دور از انسانیت بوده که منجر به واکنش رسانه‌ها و فعالان اجتماعی شده است.

به‌طور قطع نمی‌توان دست‌فروش را از روند اقتصادی و کسب‌وکار جامعه حذف کرد بنابراین قانون برخورد با سدمعبر دست‌فروشان باید به‌طور واضح و متقن تدوین و ابلاغ شده تا علاوه بر حفظ نظم شهری، شخصیت دست‌فروشان خدشه‌دار نشده و با تکریم با آنان برخورد شود ونیز اینکه دست‌فروشی جزیی از فرهنگ ما شده و با رعایت شرایطی می‌تواند مقبول باشد نه حذف، چرا که یکی از عمده‌ترین دلایل سوق مردم به بازار، بساط همین دست‌فروشان بوده و با استقبال مردم روبرو است و می‌بایست حقوق دست‌فروشان، اوضاع معیشت و خانواده آن‌ها در شرایط خاص به‌ویژه در ایامی همچون کرونا موردتوجه و حمایت قرار گیرد. درحالی‌که نتیجه پژوهش‌های میدانی متغایر با این موضوع بوده و با تکیه‌بر گویه‌های دست‌فروشان می‌توان گفت که مباحثی همچون عدالت، آزادی فردی، حق کار و اشتغال و ... و دریک نگاه کلی حقوق شهروندی در خصوص آن‌ها رعایت نمی‌شود.

در این میان می‌توان گوشه چشمی به اهمیت ایجاد بازارچه‌های محلی داشت، بازارهای رنگارنگی که راه‌اندازی اصولی آن و پذیرش بساط در این بازارچه‌ها از سوی دست‌فروشان و ترغیب مردم برای حضور در این بازارچه‌ها، می‌تواند بسیاری از داستان‌های تکراری مأموران شهرداری و دست‌فروشان را به فراموشی بسپارد. دست‌فروشی در محل‌های تعیین شده توسط شهرداری‌ها علاوه برکاهش منازعات مابین دست‌فروشان و مأموران و ساماندهی این فعالیت، نقش مؤثری در نظم شهری، سهولت خرید و یکسان‌سازی قیمت‌ها خواهد داشت. به‌طورکلی با توجه به نتایج تحقیق پیشنهاداتی در خصوص ساماندهی بهتر دست‌فروشان ارایه می‌شود:

- اختصاص بیمه و خدمات تأمین اجتماعی به دست‌فروشان، کمک و دست‌گیری از آن‌ها در جهت تأمین معیشت زندگی.
- تدوین قانون مستقل و منسجم در باب دست‌فروشی و یکپارچه‌سازی و همسوسازی قوانین شهرداری با سایر قوانین مربوطه به حوزه دست‌فروشان.
- توجه و به‌کارگیری پتانسیل‌های مثبت موجود از ما بین دست‌فروشان شهری درخصوص بهبود بخشیدن به شرایط اجتماعی و اقتصادی جامعه.
- برخورداری دست‌فروشان از پوئن ماده ۱۶ قانون بهبود مستمر محیط کسب‌وکار؛ که شامل یکی از گروه‌های مجوزدار از وزارتخانه‌های مربوطه باشد.
- شناسایی و مجوزدار کردن دست‌فروشان منطقه از طریق اولویت‌بندی آن‌ها در راستای کنترل و نظارت بهتر بر فعالیت آن‌ها.
- اتخاذ سیاست‌های مناسب و کارآمد جهت گردهم‌آوری دست‌فروشان در مکان‌های تعیین شده توسط شهرداری‌ها.
- تدوین و کنترل برخورد صحیح و محترمانه مأموران و شهروندان با دست‌فروشان، به‌گونه‌ای که عزت و احترام آن‌ها به‌عنوان عضو متمدن جامعه حفظ شود.
- نظارت منسجم و منظم بر فعالیت پراکنده دست‌فروشان و برطرف نمودن عیب‌ها و تهدیدات محتمله از سوی دست‌فروشان.
- راه‌اندازی کارگاه‌های آموزشی و ارائه آموزش‌های لازم به دست‌فروشان به‌منظور تقویت مهارت آن‌ها در خصوص شغل‌های دیگر و کمک به اشتغال و مشغول شدن آن‌ها در این زمینه آموزش یافته.

منابع و مآخذ:

- آزاد ارمکی، ت. (۱۳۹۲)، دستفروشی چرا و چگونه به وجور آمد، روزنامه دنیای اقتصادی، شماره ۳۱۳۰.
- احمد زاده، سید مصطفی.(۱۳۸۴). حقوق شهروندی، مجله اندیشه سال ۱۱(۶).
- بیات، آ.(۱۳۹۱). سیاست های خیابانی: جنبش تهی دستان در ایران، ترجمه سید اسد الله نبوی چاشمی، تهران: انتشارات پردیس دانشگاه.
- بوزان، ب . (۱۳۹۰) . چارچوبی تازه بر تحلیل امنیت (علی رضا طیب ،مترجم). تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پورعزت، ع . وقلی پور،آ . و باغستانی برزکی، ح.(۱۳۸۹). رابطه آگاهی شهروندان از حقوق شهروندی با پاسخگویی و شفافیت سازمان ها، فصلنامه رفاه اجتماعی، سال ۱۰ (۳۸):۷-۴۱.
- جعفری لنگرودی، م.(۱۳۷۴). ترمینولوژی حقوق، ج۹، نشرگنج دانش، تهران.
- حسینی بهشتی، سیدعلیرضا. (۱۳۹۸) . منشور حقوق شهروندی: ارزیابی نقادانه از منظرمیان رشته ای، علوم انسانی، ۱۱(۳) :۲۹-۱.
- دهخدا، علی اکبر.(۱۳۸۳). لغت نامه، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- رفعت جاه،م .و ربیعی،م. (۱۳۹۵). مطالعه تجربه ایفای هم زمان نقش شغلی – خانوادگی در زنان سرپرست خانوار با تاکید بر زنان دستفروش مترو. فصلنامه علمی – پژوهشی رفاه اجتماعی،سال ۱۶(۶۲): ۱۴۳-۱۸۶
- ریتور، ج.(۱۳۹۴) . بنیان های جامعه شناختی (تقی آزاد ارمکی،مترجم). تهران، نشرسیمرغ.
- شکوئی، ح .(۱۳۷۹)، دیدگاه های نو در جغرافیای شهری، انتشارات سمت، چهارم، تهران،۵۶۸ .

مدیریت شهری
فصلنامه علمی پژوهشی
مدیریت شهری و روستایی
شماره ۶۸ . پاییز ۱۴۰۱
Urban managment
No.68 Autumn 2022

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]

- شیخی، م . (۱۳۶۹). علل و پیامدهای دستفروشی، اطلاعات سیاسی- اقتصادی ، (۳۵): ۶۶-۷۰
- صادقی، م. و بافرانی، ج. و مهدوی، پ. و غلامرضایی، ز .(۱۳۹۹). بررسی وسامان دهی فضایی دستفروشان منطقه ۱۰ شهر تهران با تاکید بر نواحی مسئله دار، فصلنامه اقتصاد شهر، دوره۹ (۱):۴۷-۳۶.
- صدیق سروستانی، ر. (۱۳۸۸). انسان و شهرنشینی، تهران: انتشارات شهر.
- علیدوستی، ن. (۱۳۸۸) . پلیس و آموزش حقوق شهروندی، فصلنامه مطالعات راهبردی، شماره ۴۴،۷۰-۴۷.
- فلسفی، ه. (۱۳۷۵). « تدوین و اعتلای حقوق بشر در جامعه بین المللی»، مجله تحقیقات حقوقی، دانشگاه شهید بهشتی، شماره های ۱۶ و۱۷.
- فتحی، س. و مختارپور، م. (۱۳۹۰) . توسعه شهری و شهر نشینی و حقوق شهروندی، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران،سال۳(۴): ۸۹-۱۱۶.
- قرخلو، م. و عمران زاده، ب. (۱۳۸۴). وضعیت حقوقی تعاملات دولت و شهرداری در ایران، نشریه علمی-پژوهشی انجمن جغرافیایی ایران، دوره جدید، سال ۳(۶و۷): ۴۹-۶۸ .
- کامیار، غ. (۱۳۸۷) .حقوق شهری و شهرسازی، چاپ سوم، مجمع علمی و فرهنگی مجد.
- لطفی، ح. و عدالتخواه، ف .و میرزایی، م. و وزیرپور، ش.(۱۳۸۸) . مدیریت شهری و جایگاه آن در ارتقاءحقوق شهروندان، فصانامه علمی- پژوهشی جغرافیای انسانی، سال ۲(۱) :۱۰۱ -۱۱۰.
- محقق داماد، سید مصطفی.(۱۳۷۸). دین و فلسفه قانون، نشر ثاقب، تهران.
- مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران. (۱۳۷۹). طرح ساماندهی وضع موجود بازارچه سید اسماعیل تهران، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهر تهران ، اول ،تهران،۲۵۰.
- میرزایی، ح. و میرمحمدتبار، سید احمد.(۱۳۹۷)، آگاهی از حقوق و تکالیف شهری وعوامل مرتبط با آن مورد مطالعه: شهر مشهد، سال ۷(۲۱): ۱۹-۳۶ .
- هاروی، د. و واندی مری فیلد.(۱۳۹۱)، حق به شهر: ریشه های شهری بحران های مالی، ترجمه: خسرو کلانتری، تهران: انتشارات مهر ویستا.

- Ansari, Mojtaba, Yeganeh, Mansour, Bemainan, Mohammadreza. 2012. Architecture as an Organism. International Conference on Industrial Engineering and Operations Management
- International Conference on Industrial Engineering and Operations Management
- Jones, R. (2019). Security, Strategy, and Critical Theory. London: LynneRienner Publications. Retrieved from: https://b2n.ir/949190.
- Recio,R.B.,& Gomez Jr,J.E.A.(2013) street vendors, their contested spaces, and the policy environment:A view from Caloocan ,Metro Manila. Environmental and urbanization Asia,(4)1,173-190.
- Sakhaei, H., Yeganeh, M., & Afhami, R. (2022). Quantifying Stimulus-Affected Cinematic Spaces Using Psychophysiological Assessments to Indicate Enhanced Cognition and Sustainable Design Criteria. Frontiers in Environmental Science, 302.
- Shahbazi, Mehrdad, Yeganeh, Mansour, Bamanian, Yeganeh. 2020. Meta-analysis of environmental vitality factors in open spaces. Motaleate Shahri 9 (34), 61-76
- Van-den Heuvel, Danielle and Ogilvie, Sheilagh (2013), Retail Development in the Consumer Revolution: The Netherlands c. 1670 – c. 1815, Explorations in Economic History, Vol 50, 69– 87.
- Virta, S. (2008). Soft powerand public participation in policing,the annual metting of the American society of criminology.Royal York:Tornto.Retrieved from: https://www.ncjrs.gov/pdffiles/158837.pdf.
- Vourc, H. & Michel, M. (2016). Espaces culturels urbains et securite urbaine. new York: university pres. Retrieved from: https://www.histoire-immigration.fr/opac/17733/show.
- Yatmo,Y.A(2009).perception of street vendors as 'out of place' urban elements at day time and night time . Journal of environmental psychology,(29),467-476.
- Yeganeh, Mansour, Bemanian Mohammadreza, Ansari Mojtaba, Architecture as an Organism, 2012.
- Yeganeh, Mansour,2015. "Educating designing an architectural model based on natural principles and criteria." International conference new perspectives in science education.
- Yeganeh, Mansour. 2017. Intergenerational Semiotic Discourse as a Methodological Approach in Identity transforming of Islamic Cities. Revival of knowledge in the Muslim World: Methodological Approaches
- Zare, Z. Yeganeh, M. Dehghan, N. 2022. Environmental and social sustainability automated evaluation of plazas based on 3D visibility measurements, Energy Reports, Volume 8, 2022, Pages 6280-6300, ISSN 2352-4847, https://doi.org/10.1016/j.egyr.2022.04.064.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-28]